

Falu

A falu nem zárt építkezésű csoportos település, a városnál rendszerint kisebb településforma. A történelem folyamán a falvak lakossága főként mezőgazdasággal foglalkozott.

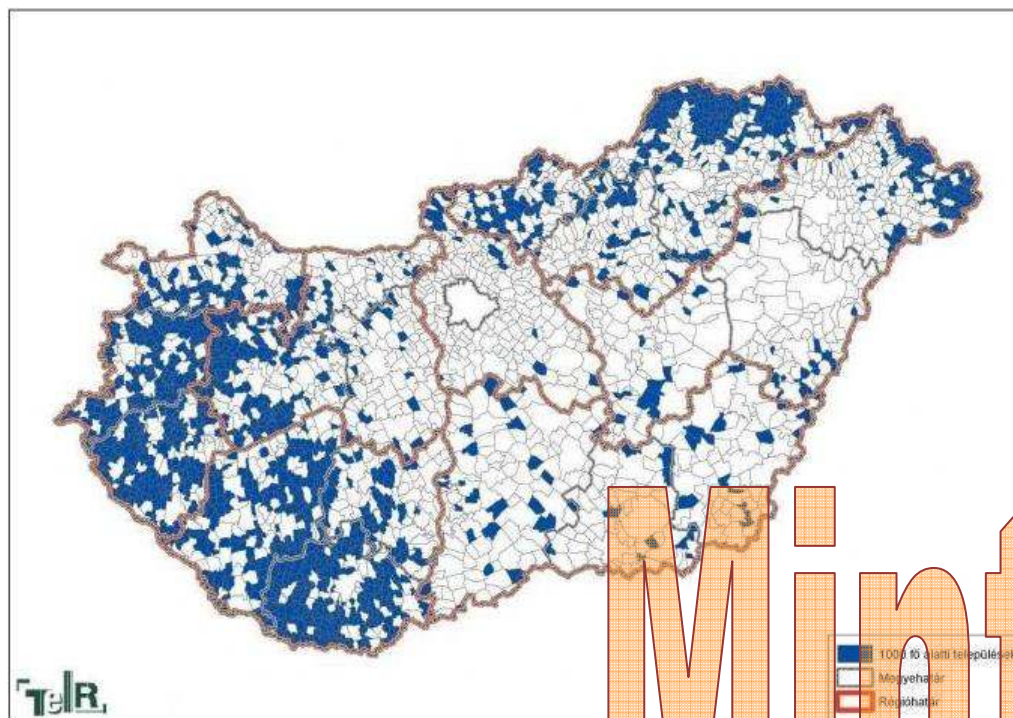
Falu és község

Népességszám alapján a falvakat a következő csoportokba soroljuk:

- törpefalu (100 fő alatt);
- aprófalu (100–500 fő);
- kisfalu (500–1000 fő);
- középfalu (1000–2000 fő);
- nagyfalu (2000-5000 fő);
- óriásfalu (5000-10000 fő);

A falut a községtől az különbözteti meg, hogy a falu településföldrajzi fogalom, míg a község jogi és közigazgatási kategória. Magyarországon a kettő a közbeszédben gyakran összemosódik, mert a magyar önkormányzati rendszerben a két hagyományos településforma (város és falu) a helyi kormányzás legalsó szintjével (város és község) nagymértékben egybeesik. Ráadásul a városi típusú településeknél az elnevezésnek semmi jelentősége sincs, csak statisztikai.

A magyar településszerkezetre jellemző, hogy míg Észak-Magyarországon és a Dél-Dunántúlon, tehát a hegyvidékes területeken rengeteg apró- és törpefalu található, addig az Alföldre inkább a nagy kiterjedésű óriásfalvak, illetve a másik véglet, a tanyák jellemzők. Ebből következik, hogy míg például Borsod-Abaúj-Zemplén és Baranya megyékben a települések száma 300 fölött van, addig például Hajdú-Biharban és Csongrád megyében 100 alatt.

Ezer főnél kisebb lélekszámú települések Magyarországon, 2010

A falvak átalakulása

A falvak lakosságának alakulására több folyamat is hatással van, úgymint: urbanizáció (a népesség – többnyire a kedvező munkalehetőségek miatt – a falvakból a városokba vándorol), dezurbanizáció (a városi népesség falvakba vándorlása, melyet főként a békésebb életmód iránti vágyódás válthat ki), agglomerálódás (a nagyvárosokhoz közeli falvak agglomerációs gyűrűvé alakulása), szuburbanizáció (a városi népesség agglomerációba költözése.) Magyarországon jelenleg az urbanizáció és a szuburbanizáció a legjellemzőbb.

A falusi élet előnyei közé tartozik a jelentősen olcsóbb telekár (kivéve a felkapottabb agglomerációs településeken, bár a belvárosi lakásárakhoz viszonyítva még azok is olcsóak), az állattartási és növénytermesztési, kertészkedési lehetőség. Hátrányai közé tartozik a munkalehetőségek és szolgáltatások kevésbé széles köre. A munkanélküliség mellett a falvak egyik legnagyobb problémája a fokozatos elöregedés.

A falu fogalma¹

A községet a falu fogalmától az különbözteti meg, hogy **a község jogi és politikai kategória**, míg **a falu településföldrajzi fogalom**. Magyarországon a kettő a közbeszédben gyakran összeemosódik, mert a magyar önkormányzati rendszerben a két hagyományos településforma (*város és falu*) a helyi kormányzás legalsó szintjével (*város és község*) nagymértékben egybeesik. Ráadásul a városi típusú településeknél az elnevezés is megegyezik (*város – város*).

A **településföldrajz** és **településnéprajz** számára a falu fogalma a *városi joggal nem rendelkező*, a városnál rendszerint kisebb létszámú, nem zárt építkezésű, csoportos település egészét jelenti a jórészt lakóhely szerepű belterülettel, a munkahely szerepű külterülettel és a települést éltető helyi társadalommal együtt. A falu tehát társadalmi és települési egység, amelynek életében meghatározó szerep jut a hagyományoknak.

A **Magyar Néprajzi Lexikon** szócikke szerint a falu egyszerű szerkezetű, korlátozott önállóságú, a városi központhoz vidékként tartozó; többnyire mezőgazdasági jellegű kis település. A falut alkotó egységek térbelileg gyakran megoszlottak, mivel a termelőhely és a lakóhely elkülönül egymástól. Maga a gazdasági termelő és termelésszervező tevékenység sem folyik összefüggő területen. – A faluk többségét őstermelő parasztok lakják. Így a falutörténet kezdetei is az emberiség földműves kultúráinak kialakulásával hozhatók kapcsolatba. A falu a legtöbb európai népnél azonban a feudalizmusra való áttérés időszakában vált a legjellemzőbb megtelepedési formává.

A magyar falu a honfoglaló magyarság megtelepedése után viszonylag gyorsan alakult ki. A magyar falurendszer első rétege a nomád eredetű téli szállás állandó faluvá való átfejlődésével jött létre.

A falualakulás első korszaka után a magyar falurendszer további fejlődésére a középkori pusztásodási folyamat, a török megszállás, a különféle telepítések, valamint a tanyásodás és a tanyaközségek központjainak létrehozása volt jelentős hatással.

Különösen nagy változásokat okozott a középkori pusztásodási folyamat és a török uralom, amelynek hatására sok régi aprófalus terület lakatlanná vált, illetve az egy-egy településre összefutott népesség, elsősorban az Alföldön, nagy határú és elnyúlt belterületű óriás falukat hozott létre. E gyakran mezővárosi jogállású óriás falvak határa képezte a magyarországi 18–19. sz.-i tanyás terület legnagyobb részét, amelyen csak a 20. században került sor újra jelentősebb faluszerveződésre.

¹ <http://www.terport.hu/telepulessok/telepulestipusok/kozseg/falu>

Falvak morfológiai típusai

Halmazfalu: olyan település, amelynek belső-sége szabálytalan alaprajzú, és e települési szabálytalanság minden lényeges alaprajzi vonásra kiterjed. Tehát házai rendszertelen összevisszaságban állnak, telkei és telektömbjei szabálytalan alakúak, utcái, ha vannak, rövidek és zezugosak. Halmazfalu többféleképpen keletkezhetett. A halmazfalu az egyik legrégebbi alaprajztípus, amely már a feudalizmus előtti időben is elterjedt volt.

H
a
l
m
a
z
f
a
l
u

K
ö
r
f
a
l
u

Körfalu: az ősi faluformák egyike.

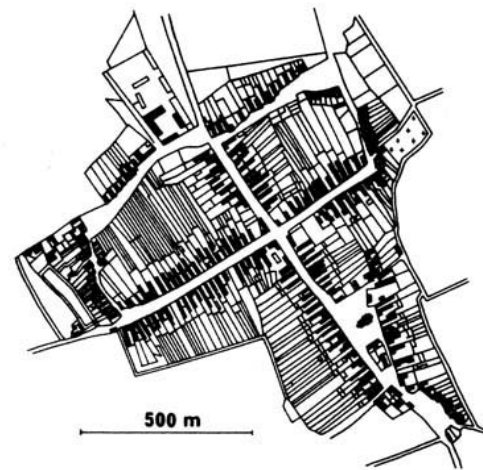
Ármenetnek tekinthető a szabálytalan és szabályos településformák között, mert továbbfejlődése a → halmazfalu formája felé vezet.

A körfalunál a telkek a rajta levő épületekkel egy kerekded tér szélén sorakoznak, a telkek legyező formájúak.

Szalagtelkes falu: olyan település, amelynek egymás mellett fekvő keskeny, hosszú, szalag alakú belső telkei hosszanti oldalukkal érintkeznek és így alkotnak egyszéri vagy többszöri sorozatot. A legtöbb szalagtelkes faluban a telkek utcai részén áll a telekhatárra épített, véggel utcára néző lakóház. Utána következik a gazdasági udvar istállóval, ólakkal, tároló helyiségekkel és néhol a telken keresztben álló csúrral. A telek hátsó része legtöbbször veteményes vagy gyümölcsöskert. Előfordul, hogy egymás végébe több lakóház is épül egy telekre.

S
z
a
l
a
g
t
e
l
k
e
s

f
a
l
u

A szalagtelkes falu lehet egyutcás vagy többutcás. Az egyutcás forma az ősi. A többutcás szalagtelkes faluk különösen elterjedtek Magyarországon, mivel nálunk igen gyakoriak a népes, többzetes lélekszámú falvak.

A szalagtelkes falu megjelenési formái: az orsós utcájú falu, az útfalu és a sorfalu. A szalagtelkek leggyakoribb beépítési módja a fésűs beépítés, melynél az egy helyiségsoros lakóház hosszoldali, általában a telek északi részén, a telekhatárral párhuzamosan, attól bizonyos távolságra (ereszcsgó távolság) helyezkedik el, és a főbb melléképületek (istálló, ólak, színek) mögötte sorakoznak. Az utcafrontra néző rö-

Útfalu: A szalagtelkes falvak egyik fajtája. Olyan település, amelynek két sor szalagtelke egy átfutó út két oldalán helyezkedik el. A telkek út felőli végén áll a hosszanti telekhatárra épült lakóház, beljebb következik a gazdasági udvar a gazdasági épületekkel.

Az útfalun átfutó utca sok esetben nem országút, hanem csak egy abból kiágazó mellékút vagy zsákutcászerű bekötőút. Az ilyen falvak népe védelmi szempontból jobb helyzetben

vid oldal állhat közvetlenül az utcavonalon, vagy attól előkert választhatja el.

A fésűs beépítés változata a fűrészfogas beépítés, melyet olyankor alkalmaznak, amikor a telkek nem merőlegesen állnak az útra.

A fűrészfogas beépítés abban különbözik az egyszerű fésűs beépítéstől, hogy a lakóházakat egymáshoz képest előreugratják, vagy a telek hosszanti határai és az épületek nem merőlegesek az utcavonalra, hanem 10–20 fokkal eltérnek attól, miáltal oldalhomlokzatuk egy része is szerepet kap az utcaképben. Az előreugró részen gyakran oldalablakot is nyitnak, ahonnan az utca végigtekinthető.

Jellegzetes példája Fertőszentmiklós.

volt, mint az országút mellé települt útifaluké. Az útifaluk eredetileg mind egyutcásak voltak, közülük azonban némelyek az évszázadok alatt több utcássá váltak. Magyarországon az útifalu jellegzetesen feudalizmus kori települési képződmény.

A középkori Magyarország falvainak 60–80%-a utcás falu volt, és csak kisebb hányaduk települt halmazosan. Egyik fajtája a pajtasoros szalagtelkes típus, amelynél az utcával párhuzamosan álló csűrök vagy pajták az udvarok alján zárt láncolatot alkotnak. A telkek keskenysége miatt a csűrök összeérnek. A pajtasoros szalagtelkes falu Magyarországon német és magyar falvakban egyaránt előfordul. Legszebb példái a Dunántúlon láthatók.

O
r
s
ó
s

u
t
c
á
j
ú

f
a
l
u

Orsós utcájú falu: olyan település, amelynek szalagtelkei egy térszerűen kiszélesedő, majd fokozatosan újra elkeskenyedő utcát fognak közre. A két sorban fekvő telkek csak a lakóház helyét, a gazdasági udvart és az esetleges kertet foglalják magukba. A szántók elkülönülnek a belsőségtől. A középkori eredetű orsós utcájú falu különösen Németország északi területein gyakori és általában a körfalvak evolúciójából eredeztetik kialakulását. Több Észak-magyarországi civitás és mezőváros piacutcája orsós utcának tekinthető (pl. Kassa, Szepsí).

Sorfalu: A sorfalu (a német szakirodalomban *Reihendorf*) olyan település, amelynek egy vagy két sorban fekvő hosszú szalagtelkei nemcsak beltelkek, hanem magukba foglalják a szántókat, sőt esetenként az erdőt és legelőt is. A sorfalu fiatalabb az útifalunál. A legkorábbi sorfalvak a 12–13. században tűntek fel olyan területeken, amelyek előzőleg nem kerültek művelés alá, tehát Európa erdős hegyvidékein és mocsaras tengerpartjain. A magyar településtörténetben kevés szerepük adódott.

Sakktábla-alaprajzú falu: Szabályos alaprajz és párhuzamos utcák jellemzik.

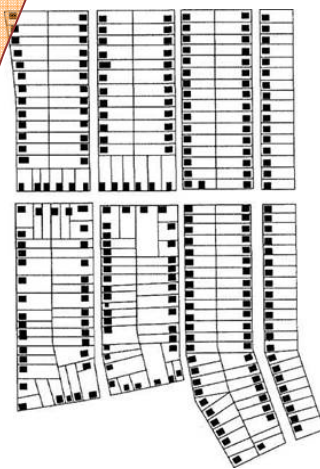
A sakktábla alaprajzú, *teleklábas falu*ban a párhuzamos és derékszögű utcák által körülzárt, téglalap alakú telektömbök két-két egymással érintkező teleksorból állnak.

A teleklábas településszerkezet tudatos tervezés, mérnöki kimérés eredménye.

A történelmi Magyarországon a 18. században sok sakktábla alaprajzú falut hoztak létre elsősorban a Bácságban, a Bácskában és a velük érintkező dél-alföldi területeken.

S
a
k
k
t
á
b
l
a
-

l
a
p
r
a
j
ú
f
a
l
u

A települések osztályozási szempontjai

Több évezredes történetük során a településeknek világszerte számos típusa alakult ki, melyek történelmi korokat és földrajzilag eltérő adottságú térségeket egyaránt jellemeznek. Ebből következik, hogy osztályozásuk többféle logikát követve, rendkívül sokféle szempont szerint lehetséges.

1. Hasznosítás módja szerint:

- **Állandó település:** Olyan település, ahol a lakóhely és a munkahely mozdulatlan, helyhez kötött. Az emberiség túlnyomó többsége napjainkban már állandó településben lakik. Három kategóriáját szokás megkülönböztetni: a magános települést (szórványtelepülés), a falut és a várost.
- **Ideiglenes település:** Az állandó településekkel szemben az ideiglenes települések csak egy bizonyos időre létesítettek. Ideiglenes települési formákkal találkozhatunk Afrika nomád népeinél, de ide tartozhatnak pl. rövid időre létesített kutatóállomások is.
- **Szezonális település:** A szezonális települések sajátos átmenetet képeznek az állandó és mozgékony települések között. Ezek alatt ugyanis állandó jelleggel épült, de az évnek csak egy részében használt, szezonális településeket értünk (pl. hegyi pásztorszállások, nyaralótelepek).

2. Földrajzi fekvés szerint:

- Hegyvidéki település
- Dombvidéki település
- Síkvidéki település

3. Lakóépületek száma szerint:

- **Magányos (magános) település:** A magányos (*szórványos*) települések egy, legfeljebb két épületből álló szórványtelepülések (pl. *tanya, farm, ranch, hamlet*). Döntő többségük mezőgazdasági funkciót tölt be. Gyakran több házcsoport is alkothatja – ezek példái a hazai bokor tanyák – ám a csoportos települések jellemző funkciói még nem jelennek meg, így ebben a formában sem tekinthetők még csoportos településeknek.
- **Csoportos település:** Több házból álló, csoportos települések (pl. falu, város), ahol a lakóhelyegységek (esetleg a gazdasági telephelyegységek) térben érintkeznek egymással.

4. Alaprajz szerint:

A települések belső szerkezetét kétféle megközelítésben lehet vizsgálni. A klasszikus morfológia elsősorban a települési utcahálózat vizsgálata alapján különíti el alaprajzi típusokat, ez a rendszer elsősorban a falvakat jellemzi, a városok ugyanis rendszerint többféle alaprajzi típus keverékéből állnak össze. A szabálytalan alaprajzi típusok képviselik az ősi települési formákat, míg a szabályos alaprajzúak fiatalabb kialakulásúak. E kettő ötvözete adja a vegyes beépítésű települési típusokat.

- **Szabálytalan:** pl. halmaztelepülések
- **Szabályos:** pl. sakktábla alaprajzú
- **Vegyes beépítésű**

5. A településhálózatban betöltött szerepük (funkció) szerint:

- **Városok:** Központi funkcióval rendelkezik. Pl. középiskola, kórház, áruház
- **Falvak:** Alapfunkciókkal rendelkezik. Pl. iskola, háziorvos, vegyesbolt.

6. Gazdasági jellegüket tekintve

- **Mezőgazdasági települések:** Ide tartoznak a mezőgazdasági tevékenységet folytató települések, köztük az agrárvárosok is. Az agrárváros: olyan település, amely elsősorban mezőgazdasági termelők lakó- és munkahelye, de mint népes hely, környezete számára igazgatási, kulturális, kereskedelmi és egészségügyi feladatokat is ellát. Az újkorban az agrárváros különösen gyakori Kelet-Európában, és szinte uralkodó várostípus a magyar Alföldön. Az alföldi magyar (*Keckskemét, Nagykőrös, Hódmezővásárhely, Makó stb.*) agrárvárosok – mivel határában tanyák állnak –, más európai agrárvárosoktól különböző, különleges településformának számítanak.
- **Ipari települések:** Ebbe a csoportba tartoznak az iparvárosok, ahol a lakosság nagy részének az oda települt gyári munkahelyek adják a megélhetést. A történelem első iparvárosa Manchester volt a XVIII. században, mely textiliparra települt.
- **Szolgáltató funkcióra szakosodott települések:** Ide tartoznak a tercier szektorra szakosodó települések, pl. üdülőhelyek, vasúti csomópontok, és a sajátos csoportot alkotó alvótelepülések, melyek kizárólag lakófunkcióval bírnak.

7. Népszámszám szerint:

Gyakran használt megközelítés a népszámszám alapján történő város, illetve falu meghatározás, mely igen sokféle lehet. Az ENSZ kategóriái szerint a városokról: 20.000 fő felett beszélhetünk, míg pl. Dániában az alsó határ 250 fő.

	Hazánkban a népszámszám alapján kialakult hierarchia	Az ENSZ Demográfiai Évkönyve által használt településhierarchia
metropolis	1 millió felett	1 millió felett
nagyváros	100 ezer felett	500 ezer és 1 millió között
középváros	20 ezer és 100 ezer között	100 ezer és 500 ezer között
kisváros	5 ezer és 20 ezer között	20 ezer és 100 ezer között
nagyközség	5 ezer fő felett	
község	5 ezer alatt	

8. További típusok:

- **Kisfalu:** (500-999 fő közötti népesség)
- **Aprófalu:** (500 fő alatti népesség)
Magyarország teljes lakosságának 25%-a él apró- és kisfalvakban, hátrányos helyzetük miatt perifériává váltak. Jellemzően apró- és kisfalvas településszerkezetű megyék: Vas, Baranya, Zala, Veszprém, Somogy, Borsod-Abaúj-Zemplén.

- **Törpefalu** (200 fő alatti népesség)
Hazánk legkisebb törpefalvai (2010):

Iborfia (Zala megye, 11 fő)

Felsőszenterzsébet (Zala megye, 13 fő)

Gagyapáti (Borsod-Abaúj-Zemplén megye, 13 fő)

Megyer (Veszprém megye, 13 fő)

Tornabarakony (Borsod-Abaúj-Zemplén megye, 15 fő)

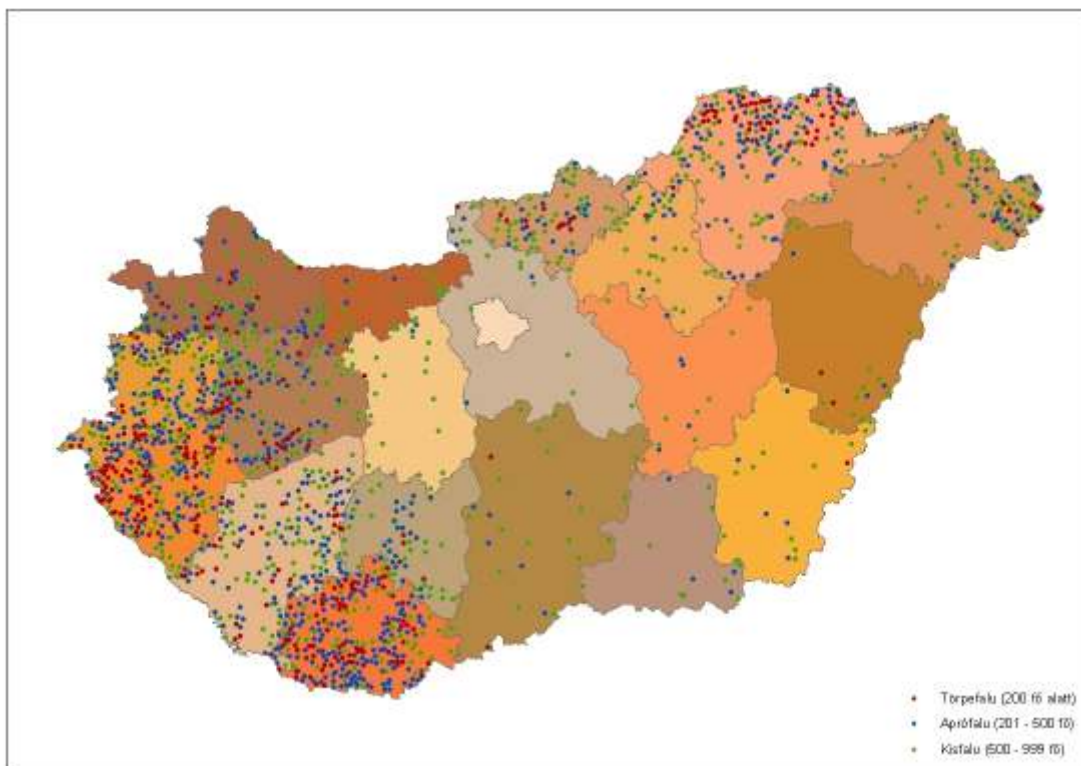
Debréte (Borsod-Abaúj-Zemplén megye, 18 fő)

Teresztenye (Borsod-Abaúj-Zemplén megye, 21 fő)

Nemesmedves (Vas megye, 25 fő)

Tornakápolna (Borsod-Abaúj-Zemplén megye, 23 fő)

Csertalakos (Zala megye, 26 fő)

*Kisfalvak, törpefalvak és aprófalvak Magyarországon (2011)
A térképet készítette: Horváth Balázs, VÁTI Nonprofit Kft*